

K A Ğ N I

A. Esat BOZYİĞİT

Kağrı, yük taşımaya yarayan bir taşıma aracıdır. Onunla ot, sap, saman, tahıl, tezek, odun, eşya taşınır. Köyden köye, köyden kente nakil aracı olarak da kullanılır. Dügünlerde gelini taşıma görevini üstlenir.

Kağrıya genellikle çift öküz koşulur. İki tekerleklidir ve tekerlekleri mazi ya da eğsen adı verilen dingile bağlıdır.

Tarlada öküzler salınır. Kağrının gölları yukarı kaldırılır. Üstüne cecim atılır. Bir çeşit çadır kurulur. Yiyecekler bunun altına konur. Bebeler burada uyutulur. Yorulan burada, gölgede dinlenir. (GÜLAB-OĞLU)

Cilâlî Taş Çağı'nda tekerin icadı Kağrı yapımını sağlamış ve uzun deneme ve gelişmelerden sonra çiftçinin her hizmetini görebilen bugünkü biçimini almıştır.

Bugünkü bilgilere göre Kağrı, ilk defa Sümer ülkelerinde M.Ö. IV. binyıl devresi ortalarında Uruk çağında görülür. Doğrudan tekerlekli araba Anadolu yolu ile İtalya'ya oradan Doğu ve Orta Avrupa'ya, sonunda M.Ö. II. binyıl devresinde ise İskandinavya'ya ulaşmıştır. Kağrı, İspanya'daki bazı kaya resimlerine göre, bu ülkeye Bakır Çağı'nda ulaşmıştır. Filistin ve Mısır'a tekerlekli araba M.Ö. XIX-XVIII. yüzyıllar Hyksoslar tarafından getirilmiştir. Anadolu'da bulunan kabartma resimlere göre Hititler Hyksos'lardan az sonra iki tekerlekli savaş arabasını kullanmışlardır.

Kağrı kelimesi Türk dünyasında çok eski ve yaygındır. Sınırlı bir mezar anıtı olan Orhun Yazıtları'nda kağrı sözüne rastlanmamakla beraber, M.S. IX. yüzyıl Uygurcasında Kanğlı (kanlı), kanga'dan başka, kanğlı tilgeni, koşugluk kanğlı, uluğ kanğlı boyunduruğu terimlerine de rastlanır. Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lugat-it Türk'ünde (XI. yüzyıl) kanğlı biçimi geçer. Kaşgarlı'da boyunduruk ve yaşıq (boyunduruk kayışı) sözlerine de rastlanır. Radloff ise çeşitli Türk ağızlarında Kağrı'nın yayılışını göstermiştir. (KÖŞAY)

XIII. yüzyılda Uygur yazısı ve Uygur Türkçesiyle yazıya geçirilen Oğuz Kağan Destanı'nda Kağrı'dan şöyle söz edilmektedir :

Savaşçı bir kağan olan Oğuz, bir keresinde komşusu Çürçetler üzerine saldırıyor ve bu topluluğun topraklarını tüm ele geçiriyor. Çürçetlerin hakani çok zengindi. Çürçet savaşta yeniliyor ve malı, mülkü Oğuz Kağan'ın eline geçiyor. Savaşta o denli ganimet kazanıyor ki Oğuzlar, bunların taşınması güç bir sorun haline geliyor. Alınan malların taşınmasına eldeki yük hayvanları öküz, at, katırlar yetmez oluyor. Oğuz Kağan : «Bir akıllı kişi çıkıp bunları taşıtabilir...» diye düşünüyordu. Oğuz Kağan'ın ordusu içinde Barmaklığ Çosun Billiğ adında eli becerikli, kafası işliyen bir er vardı. Bu er çıktı, bir araba yaptı. Bu arabanın iki tekeri vardı, tekerlekleri bugün dingil dediğimiz kalınca

ağaç eksen birbirine bağlıyordu. Dingilin üzerine, ileriye doğru uzanan, ikiz kenar yamuğa benzer biçimde yapılmış arabanın yük konacak kesimi oturtulmuştu. Bu araba yolda giderken «kağna» kağna» diye gıcirtılı bir ses çıkarttığından arabanın adı «Kağrı» diye kaldı ve Oğuz Kağan arabayı yapana Kangı adını verdi. (AÇIKGÖZ)

Yazılış bakımından eski Türk geleneklerini en iyi devam ettirmiş olanlar yine Osmanlı Türkleri olmuştur. Bu sözler halk arasında kağrı şekline dönüşmüştür. (ÖGEL)

Kağrı, en büyük işlevini Kurtuluş Savaşı sırasında göstermiştir. Kadın ve çocuklardan kurulan «Kağrı Kolları», cep hede çarpışan askerlere cep hane ve yiyecek taşımış, Onları zafere ulaştırmıştır. Böylece bir yerde Anadolu'nun timsali olmuştur.

Halk Dilinde Kağrı'ya çok yer verilmiştir. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi ile Derleme Sözlüğü'nde yer alan yaklaşık bir milyon kelimedenden 250 tanesinin Kağrı ile ilgili olduğunu tesbit ettik.

Kağrı, Atasözü ve Deyimlerimizde yer alır :

«Kağrı gider gider ama, kayış ne çeker»

—52

«Kağrı devrilince yol gösterici çok olur»

«Kağrısı kayışlı»

«Kağrıyı dayaklamak»

«Kağrı gibi gıcırdamak»

Bilmecelerimizde geçer :

«Dağdan gelir dak gibi

Kolları budak gibi

Eğilir su içmeğe

Bağırır oğlak gibi»

«Dağdan gelir hor hor

Ayakları mor mor

Sekiz ayağı var

Otuz iki dayağı var»

«Gıcırılının mıcırılısı

Mıcırılının gıcırılısı

Yarısı canlı, yarısı cansız

On ayaklı

Üç başlı»

Ninnilerde söylenir :

«İstanbul'un yolu yokuş

Kağrı gelir ıkiş ıkiş

Nedir bu kestane bakış

Ninni yavrum ninni»

Bugün sanayileşen Türkiye'de Kağrı ancak makinanın girmediği yerlerde görülmektedir. Günceçtikçe de sayısı azalmakta ve köy evlerinin arkalarında ya da ahırların bir köşesinde çürümeye terk edilmiş olarak durmaktadır.

Hemen her yöremizde görülen Kağrı'nın gelecek kuşaklara tanıtılması için hemen her etnografya müzesinde yer alması yararlı olmaz mı?

YARARLANILAN KAYNAKLAR :

AÇIKGÖZ, Saim : Kağrı, Çadır ve Tuz. Türk Folk. Araşt., 9 (189), 4. 1965, 3703-3704. S.

GÜLABOĞLU, Şahin : Kağrı. Folklor, 3 (27), 7. 1972, 5-7. S.

KOŞAY, Hamit ZÜBEYR : Kağrı mad-desi. Türk Ansiklopedisi, cilt. 21, 118-119. S.

ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin : Türk Kültür Tarihine Giriş. (2. Baskı). I. cilt. Ankara 1985, 495 S.

«Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları». Not. Kağrı (410-415. S.)